

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
професору Глущенко Ользі Вікторівні
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна **Володимира Михайловича Соболева** на дисертаційну роботу **Богданової Ганни Сергіївни «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, оскільки довіра є складовою соціального капіталу, впливає на ефективність взаємодії економічних агентів та якість функціонування інституційного середовища. У реальному житті довіра проявляється у різних формах економічних відносин і має суттєвий вплив на результати економічної діяльності. Недостатній її рівень призводить до зростання трансакційних витрат, витрат на забезпечення безпеки та управління ризиками, а зростання довіри сприяє розвитку співробітництва та партнерства, що у кінцевому рахунку призводить до підвищення ефективності взаємодії між економічними агентами.

Сучасні дослідження впливу довіри на різні аспекти соціально-економічного розвитку характеризуються різноманітністю підходів і методів аналізу. Значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів присвячені дослідженню довіри, підтверджують позитивний вплив довіри на соціально-економічний розвиток. В той же час існують і певні застереження щодо однозначного трактування впливу довіри: “сліпа” довіра, як й “сліпа” віра, може мати схожі негативні наслідки.

Незважаючи на численні вітчизняні та зарубіжні роботи, в яких наводяться аргументи на користь певних трактовок ролі довіри, більшість із них залишається гіпотезами, що зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення цієї проблематики. Це стосується, перш за все, емпіричного доказу впливу довіри на економічне зростання і добробут населення, кількісних оцінок впливу; аналізу позитивних і негативних ефектів довіри та їх балансу; розкриття характеру причинно-наслідкових зв'язків між довірою і соціально-економічним розвитком.

Цифровий етап розвитку економіки і суспільства також супроводжується появою нових феноменів довіри, змінами у динаміці та співвідношенні її міжособистісної та інституційної форм, що потребує теоретичного та емпіричного обґрунтування. У цьому контексті важливого значення набуває використання сучасних методів аналізу даних і моделювання, які надають ґрунтовність і коректність доказам і висновкам дослідження.

З огляду на зазначене, тема дисертаційного дослідження є актуальною, має теоретичне і практичне значення та відповідає сучасним тенденціям розвитку економічної науки.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в межах планових тем кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки економічного факультету «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства» (№ ДР 0116U005038) та «Кібернетичні засади управління соціально-економічними системами» (№ ДР 0124U005272).

3. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота викладена науковим стилем. Здобувачка системно та логічно сформулювала основні результати дослідження. Сформульовані висновки повністю відповідають поставленій меті і завданням дисертаційного дослідження.

Обсяг роботи становить 249 сторінок комп'ютерного тексту, з яких 180 сторінок займає основна частина. Дисертація містить 41 таблицю, 34 рисунки, 7 додатків. Список використаних джерел налічує 186 найменувань.

У цілому дисертаційна робота представляє завершене наукове дослідження, яке містить всі логічно-сміслові складники, починаючи з формулювання гіпотез, включаючи їх перевірку і верифікацію із використанням сучасного інструментарію, аналіз результатів та їх співставленню з теоретичними положеннями попередніх розробок даної проблематики і окреслення перспектив подальших досліджень.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Методологічну основу роботи становить поєднання фундаментальних положень теорій довіри, соціального капіталу, сталого розвитку і сучасних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема інструментів машинного навчання та інтелектуального аналізу даних. Результати отримано на підставі теоретичного аналізу за допомогою розрахунків, статистичного і математичного моделювання. Критичний огляд релевантних наукових джерел, переважну частину якого представляють англомовні праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які використовуються авторкою протягом усього дослідження, свідчить про ґрунтовну теоретичну базу дослідження.

Обґрунтованість результатів підтверджується коректним використанням сучасних методів наукового дослідження, залученням офіційних даних декількох хвиль Всесвітнього соціологічного опитування (WVS), статистичних даних з вітчизняних та міжнародних джерел. Окремі положення дисертаційної роботи доведені за допомогою математичних доказів.

Обґрунтованість висновків свідчить про високий рівень фахової підготовки автора та глибоке розуміння досліджуваної проблематики. Представлені у роботі результати є добре структурованими та логічно розміщеними у відповідних розділах, а сформульовані висновки узгоджуються з метою та завданнями дослідження і відображають основні наукові здобутки автора.

Спираючись на вищезгадане, можна зробити висновок про належний рівень обґрунтованості та достовірності наукових положень, результатів та висновків дослідження.

5. Основні наукові результати, одержані авторкою, та їх новизна

У дисертаційній роботі отримано низку нових наукових результатів, які характеризуються теоретичною та прикладною значущістю. Серед найбільш вагомих з них варто згадати наступні:

- обґрунтування існування двостороннього причинно-наслідкового зв'язку між соціально-економічним розвитком і міжособистісною довірою, сутність якого полягає в тому, що на низьких рівнях довіра виступає результатом розвитку: його досягнення формують довіру, сприяють її укріпленню у суспільстві; після досягнення певного рівня включається зворотній зв'язок: довіра стає ресурсом, фактором, який сприяє соціально-економічному розвитку;

- доведення наявності та значущості середньої сили позитивних зв'язків довіри із ВВП на душу населення, індексом людського розвитку, показником несприйняття корупції, індексом економічної свободи;

- виявлення детермінант міжособистісної та інституційної довіри шляхом побудови класифікаційних моделей із різними наборами цих детермінант і оцінка моделей із змішаним складом індивідуальних та суспільних предикторів як найбільш релевантних;

- систематизація негативних ефектів високої довіри, які перешкоджають соціально-економічному розвитку для різних рівнів її прояву (ризики прийняття неефективних рішень, авторитарності і обмеження індивідуального розвитку, дискримінація аутсайдерів, перешкоджання мобільності трудових ресурсів, заміщення інституційних форм довіри і фрагментації суспільства);

- розкриття ролі довіри у формуванні консенсусу громадської думки з питань соціально-економічної політики.

Ці результати мають, перш за все, теоретичне значення для посилення наукового обґрунтування соціально-економічної політики, економічних реформ, ефективність яких вирішальним чином залежить саме від суспільного схвалення тих чи інших заходів. Деякі з цих результатів викликають певні застереження з огляду на використані методи їх отримання та верифікації, що має бути з'ясовано в ході захисту.

6. Практична значущість одержаних результатів

Результати дисертаційного дослідження мають певне прикладне значення. Зокрема, окремі положення дисертаційної роботи використано у практичній діяльності громадської організації «МІРГ» (довідка № 37 від 30.06.2025 р.) для

формування і реалізації заходів, спрямованих на укріплення довірчих відносин і діалогу між суспільством, владою і бізнесом, формуванню суспільного консенсусу членів територіальної громади.

7. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Основні наукові положення дисертації у достатній мірі відображено у 3 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України категорії Б.

Робота пройшла належну апробацію результатів на 4 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

8. Дотримання академічної доброчесності

Дисертаційна робота містить теоретичні положення та висновки, які є результатом особистих наукових напрацювань здобувача. Проведений аналіз змісту дисертації у антиплагіатній системі Striker plagiarism не виявив ознак порушення принципів академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи виконане дослідження, варто звернути увагу на деякі спірні моменти та дискусійні положення.

1. Авторка головні дослідницькі зусилля зосередила на опрацюванні зарубіжних англomовних джерел і неவிправдано обійшла важливий масив вітчизняних досліджень, зокрема, праці Р. Гриценка, Т. Артьомової, О. Яременка та ін. Це певним чином вплинуло на результати роботи, в яких переважають загальнотеоретичні висновки, що є універсальними не лише для економічної сфери, в той час як особливості реалізації інституційних функцій довіри в українській економіці фактично не представлені.

2. Явно переважають формально-математичні методи дослідження гіпотез та верифікації результатів, в той час як методологічний потенціал інституційної економічної теорії задіяний недостатньо. Реальний обсяг роботи дозволяв доповнити абстрактно-формульний інструментарій та кількісні методи якісним аналізом з метою належного відображення нелінійного характеру процесів, що відбуваються з динамікою довіри в трансформаційній українській економіці. Треба взяти до уваги, що формально-математичні моделі обмежені у своїй дієвості та переконливості принципом «за інших рівних умов». До речі, сама дисертантка неодноразово фактично сама доходить подібних висновків, визнаючи суттєві недоліки використаних математичних моделей.

3. Викликає сумнів підхід дисертантки до групування країн за рівнем доходу на с. 148-149, коли з 4 груп країн, які містить класифікація Всесвітнього банку, дисертантка зробила 2. Обґрунтування щодо об'єднання в одну групу (Upper middle income + Lower middle income + Low income) в роботі відсутнє. В той же час таке обґрунтування має ключове значення для верифікації головного результату дослідження щодо зв'язку між рівнем розвитку (доходу) країни і рівнем довіри. На

мою думку, більш логічним був би розподіл на інші 2 групи (High income+ Upper middle income та Lower middle income + Low income).

4. Роль довіри у формуванні суспільного консенсусу досліджено здобувачкою за допомогою мережових моделей (розділ 3). Результати отримано шляхом математичних доказів (с. 191–200). Водночас доцільним було б доповнити абстрактно-теоретичні положення конкретним прикладним кейсом або емпіричною ілюстрацією, що дозволило б наочно продемонструвати практичні аспекти впливу довіри на досягнення консенсусу в реальних соціально-економічних умовах.

5. У дисертаційній роботі для характеристики соціально-економічного розвитку країни авторкою було використано показники, що характеризують основні аспекти життя (підрозділ 2.2, с. 113). Водночас доцільним було б більш детально обґрунтувати вибір саме цих індикаторів, пояснити, чому вони мають переваги порівняно з альтернативними показниками, що застосовуються у сучасних дослідженнях. Це дозволило б підвищити переконливість отриманих результатів та методологічну обґрунтованість проведеного аналізу.

Втім, ці зауваження та недоліки не впливають на загальне позитивне враження від роботи і мають скоріше характер побажань щодо майбутніх наукових пошуків дисертантки.

10. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Богданової Ганни Сергіївни “Довіра як фактор соціально-економічного розвитку” є завершеним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, які у своїй сукупності розв’язують актуальне наукове завдання розкриття ролі довіри у забезпеченні соціально-економічного прогресу суспільства у сучасних умовах.

Робота виконана на належному науковому рівні та за своїм змістом і оформленням відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішень разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня» (з наступними змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.02.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значущістю дисертаційна робота Ганни Сергіївни Богданової «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку» є завершеною, самостійно виконаною кваліфікованою науковою працею, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка.

Рецензент:

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
та економічних методів управління
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Володимир СОБОЛЄВ

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 23:40:32 02.07.2026

Назва файлу з підписом: Богданова Рецензія_Соболев_VM_.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 157.0 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Богданова Рецензія_Соболев_VM_.pdf
Розмір файлу без підпису: 159.7 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: СОБОЛЄВ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ

П.І.Б.: СОБОЛЄВ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 2063713613

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 23:40:31 02.07.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000006EAE7401D3278406

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.05.15 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
професору Глущенко Ользі Вікторівні
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора,
провідного наукового співробітника відділу фінансово-економічних проблем
використання виробничого потенціалу Інституту економіки промисловості
Національної академії наук України **Турлакової Світлани Сергіївни**
на дисертаційну роботу **Богданової Ганни Сергіївни**
«Довіра як фактор соціально-економічного розвитку», представлену
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні
та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Сучасні процеси цифровізації, широке впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життєдіяльності людини, стрімкі темпи розширення мережевого простору неминуче змінюють комунікаційні реалії та базові характеристики соціально-економічних процесів. При цьому новий цифровий та інформаційний простір, що формується, відіграє вирішальну роль у новій інформаційній картині світу. Інформація стає новим економічним ресурсом, виступає в якості двигуна громадського та технічного прогресу та стає об'єктивною характеристикою соціально-економічних систем та взаємодії економічних агентів. Одночасно довіра як фактор соціально-економічного розвитку стає одним з ключових нематеріальних ресурсів, що визначає ефективність взаємодії між економічними агентами, якість функціонування соціальних та економічних інституцій. Окреслене визначає необхідність глибшого теоретичного

осмислення механізмів формування та впливу довіри у різних типах соціально-економічних систем, додаткових емпіричних досліджень і перевірки нових гіпотез щодо причинно-наслідкових зв'язків між ними, виявлення наявності зворотного впливу соціально-економічного розвитку на довіру в умовах цифрової економіки.

Тому, дослідження причинно-наслідкових зв'язків між рівнем довіри та показниками економічного розвитку в умовах цифрової трансформації суспільного життя на підґрунті методів економіко-математичного моделювання, яким присвячено роботу Богданової Ганни Сергіївни, набуває особливого значення, є своєчасним та актуальним.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення

Дисертаційна робота є самостійним, авторським і завершеним науковим дослідженням, яке має належний рівень наукової аргументації. Робота має чітку логіку побудови та виважену структуру, що забезпечує послідовне розкриття теми дослідження, вирішення поставлених наукових завдань і досягнення визначеної мети. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному і прикладному рівні, є комплексним та завершеним науковим дослідженням.

Мета дисертаційної роботи сформульована чітко та коректно, відповідає обраній темі дослідження. Об'єкт, предмет, завдання та логіка дослідження є взаємопов'язаними й забезпечують комплексне розкриття поставленої наукової проблеми. Отримані результати, сформульовані висновки та практичні рекомендації є послідовними, достатньо аргументованими та обґрунтованими.

Для досягнення поставленої мети в роботі використані сучасні методи дослідження. Застосування методів аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, статистичних методів, математичного моделювання, теорії графів, методів машинного навчання дозволило комплексно дослідити довіру як фактор соціально-економічного розвитку, обґрунтувати детермінанти

міжособистісної та інституційної довіри, оцінити роль довіри у формуванні суспільного консенсусу.

Робота характеризується цілісністю змісту, а окремі розділи та підрозділи логічно пов'язані між собою, що забезпечує послідовне розкриття теми дослідження та комплексний підхід до вирішення поставлених завдань. Практичні рекомендації автора пройшли відповідну апробацію, що підтверджується наданими документами про впровадження результатів дослідження.

Дисертація відзначається високим рівнем методологічної культури, дотриманням вимог наукового стилю. Структура роботи є логічною та відповідає алгоритму проведеного дослідження. Робота складається з трьох взаємопов'язаних розділів, які містять підрозділи та проміжні висновки. Загальні висновки дисертації логічно завершують дослідження, відображають наукову новизну отриманих результатів та повною мірою відповідають поставленим меті й завданням.

Матеріал дисертації викладено послідовно, аргументовано та доступно для сприйняття. Робота містить достатню кількість таблиць, рисунків та інших ілюстративних матеріалів, які сприяють кращому розумінню результатів дослідження. Список використаних джерел свідчить про ґрунтовне опрацювання наукової літератури та належну інформаційну базу дослідження.

Загалом дисертаційна робота характеризується високим ступенем обґрунтованості наукових положень, достовірністю отриманих результатів і практичною значущістю сформульованих висновків.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 (редакція від 01.01.2024 р.), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами

Дисертаційна робота Богданової Г.С. виконана в рамках науково-дослідних робіт (НДР) кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки економічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства» (державний реєстраційний номер ДР0116U005038) та «Кібернетичні засади управління соціально-економічними системами» (державний реєстраційний номер ДР0124U005272).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення та висновки характеризуються належним рівнем обґрунтованості та достовірності. Дослідження виконане на високому теоретико-методологічному рівні, підхід до вивчення проблематики довіри у соціально-економічних системах є системним і ґрунтовним.

Обґрунтованість нових наукових результатів дослідження обумовлена застосуванням сучасних теоретичних положень економічної науки, результатів вітчизняних і зарубіжних фахівців, які представлені у наукових джерелах, присвячених проблематиці довіри, соціально-економічного розвитку, соціального капіталу та взаємодій економічних агентів. Це створює ґрунтовну теоретичну базу дослідження.

Результати, представлені у дисертаційній роботі, отримані із коректним використанням широкого спектру сучасних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, серед яких слід виділити сучасні статистичні методи, моделі машинного навчання, математичне моделювання, мережеві моделі. Застосування зазначеного інструментарію забезпечило належний рівень достовірності отриманих результатів та дозволило сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо ролі довіри у соціально-економічному розвитку.

Достовірність і обґрунтованість положень дисертації підтверджується також використанням офіційних даних, релевантної інформації із відкритих джерел. Загалом дисертаційна робота засвідчує високий рівень обґрунтованості положень і результатів дисертаційної роботи, а також наукової підготовки авторки, її здатність до самостійного проведення складних наукових досліджень та розв'язання актуальних теоретичних і прикладних проблем.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна

Богдановою Г.С. визначено мету дисертаційного дослідження як теоретико-методологічне обґрунтування причинно-наслідкових взаємозв'язків міжособистісної та інституційної довіри із різними аспектами соціально-економічного розвитку і оцінка її впливу на його показники в період цифрової трансформації економіки. Для досягнення поставленої мети автором послідовно сформульовано комплекс взаємопов'язаних наукових завдань, зокрема: дослідити теоретичні підходи до визначення сутності довіри; проаналізувати типи довіри, в тому числі виявити особливості цифрової довіри; розкрити роль довіри в реалізації цілей сталого розвитку; обґрунтувати теоретичні засади взаємозв'язку між довірою та соціально-економічним розвитком; здійснити емпіричну перевірку причинно-наслідкових зв'язків між довірою та показниками розвитку; проаналізувати характер зв'язку між міжособистісною довірою і показниками соціально-економічного розвитку в країнах Євросоюзу та світу; визначити ключові детермінанти формування міжособистісної та інституційної довіри; дослідити позитивні та негативні ефекти високого рівня довіри для суспільства та економіки; розкрити роль мереж довіри у формуванні громадської думки та суспільного консенсусу.

До найбільш вагомих наукових результатів дисертації доцільно віднести:

1. Теоретичне обґрунтування та емпіричне підтвердження двостороннього причинно-наслідкового зв'язку між міжособистісною довірою та соціально-економічним розвитком, відповідно до якого довіра може

виступати як результатом розвитку, так і його важливим чинником в залежності від досягнутого рівня соціально-економічного розвитку і довіри (розділи 2.1, 2.4).

2. Розвиток наукових положень щодо взаємозв'язку між довірою та ключовими показниками добробуту: на основі аналізу даних останньої хвилі Всесвітнього дослідження цінностей WVS виявлено різницю у силі зв'язку в країнах із різним доходом (розділ 2.2); показано, що найбільш тісно міжособистісна довіра пов'язана з ВВП на душу населення, індексом людського капіталу (HDI), показниками економічної свободи (IEF) і сприйняття корупції (CPI) (розділ 2.2).

3. Обґрунтування системи детермінант міжособистісної та інституційної довіри із використанням сучасних методів машинного навчання та класифікаційного аналізу показало, що найкращі предикативні властивості мають моделі, які передбачають змішаний склад детермінант: індивідуальних і суспільних характеристик (розділ 2.3).

4. Розвиток положень щодо ролі довіри у формування консенсусу економічних агентів: за допомогою мережевого моделювання із застосуванням положень теорії графів було показано можливість досягнення бажаного консенсусу, а також необхідні умови для матриці довірчих відносин (розділ 3).

5. Систематизацію позитивних і негативних ефектів високого рівня довіри для окремих спільнот, інституційного середовища та суспільства загалом (розділ 2.1).

6. Подальший розвиток уявлень про феномен цифрової довіри: узагальнення характеристик цифрової довіри, уточнення каналів її впливу на електронну комерцію, цифрові платформи та поширення технологій штучного інтелекту (розділ 1.4).

Отримані результати мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, поглиблюють розуміння ролі довіри у соціально-економічних системах та створюють підґрунтя для підвищення ефективності державної політики, інституційного розвитку і зміцнення суспільної згуртованості.

6. Дотримання академічної доброчесності

Дисертаційне дослідження відображає власні ідеї автора та відповідає вимогам академічної доброчесності. На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірки наявності текстових запозичень Strikeplagiarism.com, виконаної в інтернет-системі перевірки наявності плагіату) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

7. Практичне значення отриманих результатів

Практичне значення отриманих Ганною Сергіївною результатів полягає в можливості їх використання для формування політики сталого розвитку, більшість цілей якого передбачає укріплення довіри і партнерських відносин економічних агентів, бізнесу і влади. Це підтверджується практичною апробацією результатів дисертації в діяльності громадської організації «МІРГ» (довідка № 37 від 30.06.2025 р.), де розроблені автором теоретичні положення використовуються для вдосконалення науково-методологічного забезпечення заходів, спрямованих на зміцнення довіри населення до органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності взаємодії між громадою та владою, а також підтримку реалізації цілей сталого розвитку територіальної Конотопської громади.

Дисертаційне дослідження має також прикладне значення з точки зору освіти: його положення використані у освітньому процесі, а саме в дисциплінах “Теорія ігор та її застосування в економічному аналізі”, “Податки та податкова політика” підготовки бакалаврів ОПП Економічна кібернетика (С1.01. Економіка), здобувачів ступеня доктора філософії за ОНП С1.01 Економіка (вибіркові дисципліни), сприяючи поглибленню змісту освітніх компонентів.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Богданової Ганни Сергіївни, його результати, наукову та практичну цінність, слід вказати на окремі положення, які є дискусійними:

1. На стор. 26 роботи автор вказує, що вперше «на основі синтезу положень індивідуалістичної та суспільної теорій довіри теоретично обґрунтовано та емпірично перевірено із застосуванням методів машинного навчання гіпотезу про двосторонній причинно-наслідковий зв'язок між соціально-економічним розвитком і міжособистісною довірою..». Проте з формулювання цього елементу новизни не зовсім зрозуміло результати перевірки гіпотези: вона підтвердилась чи спростувалась. За змістом, окресленим наприкінці цього елементу новизни стає зрозуміло, що скоріш за все гіпотеза підтвердилась. Але доцільно було б це особливо підкреслити у формулюванні для уникнення неоднозначного тлумачення нового наукового результату, отриманого автором. Тим паче у висновках автор окреслює особливі умови, в межах яких гіпотеза працює.

Разом із тим в науковій новизні результатів виконаного дослідження (стор. 27) доцільно було б підкреслити та чітко визначити хто саме є користувачем нових наукових розробок автора і який та за рахунок чого буде отримано економічний ефект. Одночасно, слід зазначити, що в тексті роботи представлено відповідний перелік, що підкреслює практичну значущість отриманих автором нових наукових результатів.

2. В дослідженні автор використовує сучасні методи аналізу даних: статистичний аналіз (розділ 2.2, ст. 114-121), розробка моделей кластеризації (розділ 2.3, ст. 137-140) та класифікації (розділ 2.3, ст. 130-137). Проте у роботі не достатньо чітко висвітлено обмеження застосованих моделей та можливі джерела похибок під час інтерпретації результатів.

3. В роботі математично коректно доведено рішення 2-х задач досягнення бажаного консенсусу: 1) пошук матриці довіри, яка би із заданого початкового розподілу думок економічних агентів забезпечила бажаний

консенсус (ст. 192-197); 2) пошук початкового розподілу думок, який при заданій матриці довіри (матриці думок) приводив би до бажаного консенсусу, тобто заданого вектору громадської думки (ст. 197-200). Ці результати є, безумовно, цінними з теоретичної точки зору, а також мають прикладне значення і є орієнтирами для формування суспільної думки і консенсусу. Але в роботі розглянуто тільки двовимірний випадок. Автор підкреслює, що “розмірність в цій задачі не суттєва, тому результат, що ми отримуємо, буде прямо узагальнюватись на випадок розмірності вищої, ніж 2” (ст. 192). Доцільно було б підтвердити цей висновок загальним або частковим прикладом.

4. Загальні висновки роботи, приведені на стор. 203–209, містять 18 підпунктів, у яких викладено результати вирішення завдань щодо окресленої у вступі мети. Хоча приведені висновки цілком відображають результати роботи та отримані нові результати дослідження, доцільно було б обмежити нумерацію висновків кількістю завдань дослідження, наведених у вступі.

Окреслені зауваження не зменшують позитивної оцінки представлених у дисертаційній роботі результатів дослідження, що мають новизну, наукову та практичну цінність, але заслуговують на певні коментарі з боку автора роботи.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

З огляду на актуальність, наукову новизну, зміст та практичну цінність вважаю, що дисертаційна робота “Довіра як фактор соціально-економічного розвитку” Богданової Ганни Сергіївни є завершеним авторським дослідженням.

Дисертаційна робота відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішень разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня» та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.02.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» а її автор, Богданова

Ганна Сергіївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу фінансово-економічних проблем
використання виробничого потенціалу
Інституту економіки промисловості
Національної академії наук України

Світлана ТУРЛАКОВА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 09:50:07 03.07.2026

Назва файлу з підписом: Відгук_Турлакова СС (Богданова Г)_підпис.pdf.asice

Розмір файлу з підписом: 121.2 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук_Турлакова СС (Богданова Г)_підпис.pdf

Розмір файлу без підпису: 119.0 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Турлакова Світлана Сергіївна

П.І.Б.: Турлакова Світлана Сергіївна

Країна: Україна

РНОКПП: 3098102120

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 09:49:49 03.07.2026

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 514B5C86A1E5DA110400000066336000788EF204

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: 3 повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.05.15 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
професору Глущенко Ользі Вікторівні
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри маркетингу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Райко Діани Валеріївни на дисертаційну роботу Богданової Ганни Сергіївни «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, оскільки довіра у сучасних умовах виступає складовою соціального капіталу, важливим нематеріальним чинником соціально-економічного розвитку, що впливає на взаємодію економічних агентів у широкому розумінні цього терміну та якість функціонування інституційного середовища.

У реальному житті довіра проявляється у різних формах економічних відносин і має суттєвий вплив на результати економічної діяльності. Недостатній рівень призводить до зростання трансакційних витрат, витрат на забезпечення безпеки та управління ризиками, а водночас зростання високий рівень довіри сприяє розвитку співробітництва та партнерства, що у кінцевому рахунку призводить до підвищення ефективності взаємодії між економічними агентами.

В умовах цифрової трансформації економіки роль довіри істотно змінюється та набуває ще більшої актуальності. Поширення цифрових

платформ, онлайн-взаємодії, електронної комерції та штучного інтелекту створює нові форми економічних відносин, у яких довіра стає ключовим механізмом зниження невизначеності та трансакційних витрат. В той же час цифровізація породжує нові ризики, пов'язані з інформаційною безпекою, захистом персональних даних, дезінформацією та довіри до інституцій.

Проблематика довіри в економічних відносинах є актуальною і широко представлена у багатьох наукових дослідженнях. Серед них - такі, що вже набули статус фундаментальних, як робота Френсиса Фукуями, а також сучасні праці вітчизняних та зарубіжних фахівців, присвячені окремим аспектам цієї багатогранної проблематики. Разом з цим слід зазначити, що представлені підходи не завжди дозволяють повною мірою пояснити особливості взаємозв'язку довіри та соціально-економічного розвитку, розкрити характер причинно-наслідкових зв'язків між ними. Цифрова трансформація породжує нові феномени економічного життя, які безпосередньо використовують довіру як бізнес-ресурс, який за ефективністю може випереджати традиційні ресурси. Це стосується, насамперед, е-комерції, е-маркетинга, які не тільки спираються на довіру, вони намагаються сформувати мережі довіри для подальшого розвитку бізнесу.

Наведені аргументи свідчать про актуальність теми теми дисертаційної роботи Богданової Г.С., присвяченого розвитку методологічних засад дослідження довіри, теоретичному та емпіричному аналізу її ролі у соціально-економічному розвитку.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота Г.С. Богданової виконана в рамках двох науково-дослідних робіт, які виконувались на економічному факультеті Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна:

- 1) «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства» (державний реєстраційний номер ДР0116U005038), де здобувачем виконано підрозділ «Кластерний

аналіз показників міжособистісної довіри, інституційної довіри, ВВП і HDI»,

- 2) «Кібернетичні засади управління соціально-економічними системами» (державний реєстраційний номер ДР0124U005272), де здобувачем виконано підрозділ «Міжособистісна довіра і добробут населення: статистичний аналіз взаємозв'язків показників».

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз змісту дисертаційної роботи Богданової Г.С. та опублікованих за темою дослідження наукових праць свідчить про належний рівень обґрунтованості отриманих результатів та сформульованих висновків. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до встановлених вимог, чітко визначено його актуальність, об'єкт (довірчі відносини економічних агентів) і предмет дослідження (взаємозв'язки між довірою та соціально-економічним розвитком), а також сформульовано мету, як теоретико-методологічне обґрунтування причинно-наслідкових взаємозв'язків міжособистісної та інституційної довіри із різними аспектами соціально-економічного розвитку і оцінка її впливу на його показники в період цифрової трансформації економіки, та завдання, які повністю розкривають мету дисертаційної роботи.

Дослідження ґрунтується на 186 джерелах, які охоплює актуальні вітчизняні та зарубіжні наукові праці, нормативно-правові акти, офіційні аналітичні матеріали та статистичні дані. Це забезпечило ґрунтовну теоретичну та інформаційну основу дослідження та належний рівень наукової аргументації.

Для досягнення поставленої мети автором використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема методи аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, статистичні методи, моделі машинного навчання, математичне моделювання, мережеві моделі. Застосування зазначених методів є доцільним і відповідає завданням дослідження.

Матеріал дисертації викладено логічно, послідовно та аргументовано.

Положення презентовано також у рисунках (34) і таблицях (41), що є доцільним і сприяє кращому розумінню матеріалів дослідження.

Висновки є змістовними та логічно впливають із проведеного дослідження, вони повністю відповідають поставленим меті й завданням. Загалом, дисертаційна робота справляє позитивне враження як завершене самостійне наукове дослідження, що має теоретичне та практичне значення.

4. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Дисертаційна робота Богданової Г.С. присвячена обґрунтування взаємозв'язків довіри та показниками соціально-економічного розвитку. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у розвитку теоретико-методологічних засад дослідження довіри як чинника соціально-економічного розвитку на основі міждисциплінарного підходу та сучасних методів аналізу даних.

Найбільш вагомим результатом є теоретичне обґрунтування двостороннього причинно-наслідкового зв'язку між міжособистісною довірою і соціально-економічним розвитком. Автором висунуто гіпотезу, що довіра не завжди є фактором соціально-економічного розвитку. Спочатку довіра формується під впливом економічного розвитку до певного рівня, коли вона вже стає його ресурсом.

Подальшого розвитку у дослідженні набули положення щодо детермінант міжособистісної та інституційної довіри: за допомогою економетричного моделювання було доведено перевагу змішаного складу детермінант: особистісних і суспільних показників.

Вагомим представляється уточнення характеру взаємозв'язку між довірою і різними соціально-економічними показниками, його кількісні оцінки, які були отримані для міжособистісної та інституційної видів довіри.

Слід зазначити авторську трактовку і систематизацію негативних ефектів високого рівня довіри, а також змісту і особливостей механізмів цифрової довіри. Подальшого розвитку набув також підхід до дослідження ролі довіри у

формуванні суспільного консенсусу на основі мережевого моделювання.

Наукові положення, висновки та результати, представлені у дисертаційній роботі, є результатом самостійно проведеного дослідження та характеризуються належним рівнем наукової новизни.

5. Практичне значення одержаних результатів

Результати дисертаційного дослідження мають виражений прикладний характер, оскільки спрямовані на вдосконалення інструментарію аналізу довіри як чинника соціально-економічного розвитку та підвищення обґрунтованості управлінських рішень. Особливої уваги заслуговує дослідження автором механізмів впливу довіри на розвиток е-комерції і впровадження ІІІ, в якому уточнено і систематизовано канали впливу, що має безпосередньо практичне значення.

Крім того, слід відмітити потенціал прикладного використання результатів мережевого моделювання довіри у контексті досягнення консенсусу. Питання консенсусу актуальне не тільки для реалізації соціально-економічної політики чи реформ, але й для бізнесу. Зокрема, одним із завдань е-маркетингу може бути формування мереж довіри до продукту і аналізу консенсусу споживачів щодо цього питання.

Практична значення роботи підтверджується апробацією результатів в діяльності громадської організації «МІРГ» (довідка № 37 від 30.06.2025 р.) у контексті формування партнерських відносин у територіальній громаді. Також окремі положення дисертаційного дослідження використовуються у викладанні наступних дисциплін: “Теорія ігор та її застосування в економічному аналізі”, “Податки та податкова політика” підготовки бакалаврів ОПП Економічна кібернетика (С1.01. Економіка), здобувачів ступеня доктора філософії за ОНП С1.01 Економіка.

6. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором

Наукові результати, які викладені в дисертації, є особистим внеском автора.

За темою дослідження опубліковано 8 наукових праць, серед яких 4 статті у періодичних наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 1 стаття у періодичних у наукових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз Scopus, а також 3 тези доповідей у матеріалах конференцій апробаційного характеру. Це підтверджує апробацію отриманих результатів та їх відповідність академічним вимогам. Наукові праці подані у повному обсязі відповідно до чинних вимог.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота є самостійним та завершеним науковим дослідженням. Вона відзначається логічною структурою, внутрішньою узгодженістю та відповідністю чинним вимогам до оформлення наукових праць.

Загалом дисертаційна робота Богданової Г.С. оформлена відповідно наказу №40 МОН України від 12.01.2017 року. Робота складається зі вступу, трьох взаємопов'язаних розділів, в кожному є декілька підрозділів, висновків по кожному розділу та загальні висновки по дисертаційному дослідженню, списку використаних джерел і додатків. Загальні висновки узагальнюють отримані результати, відображають наукову новизну та логічно впливають із змісту дослідження, забезпечуючи повне виконання поставлених завдань.

У першому розділі проаналізовано теоретичні засади дослідження довіри, показано основні види довіри, систематизовано основні підходи до її вимірювання. У другому розділі досліджено причинно-наслідкові зв'язки між довірою та соціально-економічними показниками, обґрунтовано відповідні емпіричні залежності та здійснено їх кількісну оцінку. У третьому розділі розглянуто мережі довіри та механізми формування суспільного консенсусу.

Дисертація викладена на 249 сторінках машинописного тексту, з них основний текст роботи викладено на 189 сторінках, містить 41 таблицю, 34

рисунка, 7 додатків на 20 сторінках, список використаних джерел налічує 186 найменувань, який викладено на 19 сторінках.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, яке має вагоме теоретичне та практичне значення. Практична цінність результатів підтверджується їх впровадженням у діяльність відповідної організації та навчальний процес.

Дисертація за змістом, структурою, рівнем викладу матеріалу та науковим оформленням загалом відповідає чинним вимогам, що висуваються до дисертаційних досліджень.

8. Дотримання академічної доброчесності

Результати перевірки дисертаційної роботи “Довіра як фактор соціально-економічного розвитку”, яка була здійснена в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com, свідчить про дотримання авторкою принципів академічної доброчесності та належної наукової етики. У роботі коректно оформлено посилання на використані джерела, наведено належні посилання на наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, використання результатів інших авторів здійснено відповідно до вимог чинного законодавства України. Під час ознайомлення з текстом дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів дослідження.

Таким чином, дисертаційна робота відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить ознак порушення її основних принципів.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Дисертаційна робота представляє цілісне дослідження, результати якого мають наукове і практичне значення. Зміст, структура, логіка і стиль відповідає високому рівню наукової роботи. Мета, яку було поставлено, досягнута, відповідні завдання виконані у повному обсязі. Принципових і суттєвих зауважень до роботи не виникло.

Разом з цим, позитивно оцінюючи матеріал дисертаційної роботи, доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження.

1. У роботі ґрунтовно розглянуто теоретичні підходи до дослідження цифрової довіри (ст. 79-82). Водночас, інтерес становить питання трансформації довіри до грошей під впливом цифровізації фінансових відносин, поширення безготівкових розрахунків, електронних платіжних систем та віртуальних активів. Розгляд зазначених аспектів дозволив би ще більш повно розкрити сучасні тенденції еволюції цифрової довіри в економіці.
2. В підрозділі 1.4 розглянуто питання довіри до е-комерції та інтернет-магазинів. На рис. 1.7 (ст. 85) представлена схема причинно-наслідкового формування довіри до інтернет-магазину та канали її впливу на збільшення доходів і зменшення витрат. Якщо фактори формування довіри змістовно коментуються, то канали впливу представлені занадто схематично і потребують більш повного розкриття. Особливо це стосується каналу “прояв емоційної довіри”, зміст якої в роботі не уточнюється.
3. На ст. 90 автор коректно зазначає, що “...у визначенні довіри до ШІ, довіра має відрізнятися від загальноновживаного терміну. Довіра до штучного інтелекту залежить головним чином від продуктивності та не враховує емоційно-психологічні основи...” І далі автор наводить думку фахівців, “.. що в відношенні до ШІ краще використовувати термін форма опори” . (ст. 91). Але зміст цього терміну не розкривається. Доцільно було б додати коментар до цього терміну і запропонувати власну інтерпретацію довіри до ШІ.
4. Значний інтерес становлять результати мережевого аналізу процесів формування довіри (ст. 191-198). Однак дискусійним залишається питання щодо можливості поширення отриманих висновків на інші мережі агентів, та впровадження інституційних та культурних

особливостей агентів.

5. Практична цінність роботи не викликає сумнівів. Разом із тим питання розроблення рекомендацій на рівні державної політики та інституційного регулювання заслуговує на подальше дослідження, що більш повно може розкрити прикладний потенціал результатів дисертаційної роботи.

Висловлені зауваження та побажання мають переважно рекомендаційний і дискусійний характер та не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження. Загалом робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на високому науково-методичному рівні.

10. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Богданової Ганни Сергіївни «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку» є завершеним науковим дослідженням з логічною структурою, внутрішньою узгодженістю та високим рівнем наукового опрацювання поставленою метою та завданнями. Тема дослідження є актуальною та повністю розкритою, поставлена мета досягнута завдяки послідовному виконанню визначених завдань.

Отримані наукові результати характеризуються теоретичною новизною та практичною значущістю, що підтверджується відповідним документом впровадження результатів дисертаційного дослідження. Робота виконана на належному науково-методологічному рівні, із застосуванням сучасного аналітичного інструментарію, що забезпечує достовірність і обґрунтованість отриманих результатів.

Дисертаційна робота «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку» за своїм змістом, оформленням та науковою новизною відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішень разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня» та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.02.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення

дисертації» а її авторка, Богданова Ганна Сергіївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри маркетингу

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»,

доктор економічних наук, професор

Діана РАЙКО

Підпис *Діана Райко*
ЗАСВІДЧУЮ:
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
"ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"
Діана Райко
"___" _____ 20__ р.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:09:02 06.07.2026

Назва файлу з підписом: Відгук_Райко Д.В..pdf (1).p7s
Розмір файлу з підписом: 1.6 МБ

Назва файлу без підпису: Відгук_Райко Д.В..pdf (1)
Розмір файлу без підпису: 1.6 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: РАЙКО ДІАНА ВАЛЕРІЇВНА

П.І.Б.: РАЙКО ДІАНА ВАЛЕРІЇВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2791313326

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача): 17:13:23
24.06.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000002A732601205F5907

Тип носія особистого ключа: Незахищений

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)

Формат підпису: Базовий (CAAdES-BES)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.05.20 13:00

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
професору Глущенко Ользі Вікторівні
майдан Свободи 4, м. Харків. 61022

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доктора економічних наук, професора
кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Кузьминчук Наталія Валеріївна

на дисертаційну роботу **Богданової Ганни Сергіївни**
«Довіра як фактор соціально-економічного розвитку», представлену на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність теми дисертаційної роботи

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена зростаючою роллю довіри як ключового чинника забезпечення соціально-економічного розвитку, ефективності інституційного середовища та формування суспільного консенсусу в сучасних умовах глобальної нестабільності. В умовах глобальних економічних криз, цифровізації суспільства та посилення соціальних викликів проблема формування і підтримання довіри набуває особливого значення для розвитку соціально-економічних систем, для забезпечення ефективної взаємодії між державою, бізнесом і суспільством.

Актуальність дисертаційної роботи посилюється також необхідністю поглиблення теоретико-методологічних підходів до дослідження довіри у соціально-економічних системах, визначення причинно-наслідкових зв'язків між довірою та економічним розвитком, а також обґрунтування механізмів

формування мереж довіри й досягнення суспільного консенсусу щодо оцінки і підтримки соціально-економічної політики.

Дисертаційна робота Богданової Г.С., яка присвячена теоретико-методичному дослідженню та емпіричному аналізу детермінант і ролі довіри в цифровій економіці, є актуальною, має вагоме науково-теоретичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконувалась на кафедрі економічної кібернетики та прикладної економіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в рамках науково-дослідних робіт (НДР) «Довіра як фактор соціально-економічного розвитку в умовах інформаційного суспільства» (державний реєстраційний номер ДР0116U005038) та «Кібернетичні засади управління соціально-економічними системами» (державний реєстраційний номер ДР0124U005272).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їх достовірність

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи є достатньо високим та підтверджується комплексним характером проведеного дослідження, логічністю викладення матеріалу та послідовністю вирішення поставлених наукових завдань. Сформульовані автором мета та завдання дослідження повною мірою відповідають обраній темі дисертації та знайшли належне відображення у структурі роботи й отриманих результатах.

У дисертації використано значний обсяг фундаментальних, сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з проблематики довіри, взаємозв'язку соціально-економічного розвитку і довіри та формування мережових взаємодій. Ганною Сергіївною здійснено критичний аналіз наукових підходів, представлених у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, що дозволило

сформувати належне теоретико-методологічне підґрунтя дослідження та обґрунтувати власні наукові положення.

Обґрунтованість і достовірність результатів дисертаційної роботи забезпечуються використанням сучасних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, коректним аналізом статистичних та аналітичних матеріалів, а також належною аргументованістю висновків і практичних рекомендацій. Отримані результати мають достатній рівень наукової новизни та характеризуються практичною значущістю.

Текст дисертації вдало доповнений таблицями, рисунками та аналітичними матеріалами, які підвищують наочність викладення результатів дослідження та сприяють кращому сприйняттю основних положень роботи.

Загалом аналіз дисертаційної роботи та наукових публікацій автора дає підстави стверджувати про належний рівень обґрунтованості, достовірності та наукової цінності сформульованих положень, висновків і рекомендацій.

Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження Богданової Г.С. полягає у розвитку теоретико-методологічних засад довіри як чинника соціально-економічного розвитку, зокрема розкритті її особливостей і механізмів впливу на ефективність бізнесу в цифровій економіці, уточненні характеру та кількісної оцінки взаємозв'язків довіри з соціально-економічними показниками.

Отримано такі наукові результати:

автором на основі інтеграції індивідуалістичного та суспільного підходів методології дослідження детермінант довіри обґрунтовано гіпотезу про наявність двостороннього причинно-наслідкового взаємозв'язку між рівнем міжособистісної довіри та соціально-економічним розвитком: на початкових етапах розвитку довіра переважно формується під впливом соціально-економічних досягнень, тоді як після досягнення певного рівня сама довіра

починає виступати важливим ресурсом і каталізатором подальшого розвитку.

Із застосуванням інструментарію машинного навчання доведено, що подальший розвиток отримали наукові положення щодо взаємозв'язку між міжособистісною довірою та ключовими показниками соціально-економічного розвитку. На основі аналізу даних 73 країн світу встановлено статистично значущі позитивні зв'язки між рівнем довіри та ВВП на душу населення, індексом людського розвитку, індексом економічної свободи, рівнем корупції та показником миролюбності. Найбільш виражений зв'язок виявлено між довірою та показниками розвитку людського капіталу.

Розширено наукові уявлення про детермінанти формування міжособистісної та інституційної довіри. Шляхом побудови та порівняння класифікаційних моделей доведено, що найбільшу прогностичну точність забезпечують моделі, які одночасно враховують як індивідуальні характеристики особистості, так і суспільні фактори середовища.

Удосконалено теоретичні підходи до аналізу негативних наслідків високого рівня довіри. Їх систематизовано на 3-х рівнях: ризики, які можуть виникати на рівні окремих спільнот; негативні ефекти, пов'язані із дискримінацією аутсайдерів та суспільні ризики, що проявляються у фрагментації соціального простору та заміщенні інституційної довіри локальними формами довірчих відносин.

Подальшого розвитку набули положення щодо ролі цифрової довіри в сучасній економіці. Розкрито механізми її впливу на розвиток електронної комерції, поширення систем штучного інтелекту та окреслено основні ризики, пов'язані з функціонуванням цифрових платформ і цифрових сервісів.

Удосконалено підхід до дослідження ролі довіри у формуванні суспільного консенсусу щодо соціально-економічної політики. На основі мережевого моделювання показано можливості досягнення або загрози недосягнення узгоджених суспільних оцінок залежно від структури довірчих зв'язків між учасниками взаємодії.

Практична значущість наукових результатів

Результати і положення дисертаційного дослідження автора мають практичне значення перш за все, для формування соціально-економічної політики, яка спрямована на розвиток громадянського суспільства, плідних взаємовідносин між членами суспільства, бізнесом, владою.

Практичне значення результатів дослідження підтверджується їх впровадженням в діяльності громадської організації «МІРГ» (довідка № 37 від 30.06.2025 р.), де положення дисертаційної роботи використовуються для вдосконалення науково-методологічного забезпечення заходів, що спрямовані на підвищенні довіри населення до органів самоврядування і реалізації цілей сталого розвитку Конотопської громади.

Положення дисертаційної роботи були також впроваджені в навчальний процес підготовки бакалаврів ОПП Економічна кібернетика (С1.01. Економіка), здобувачів ступеня доктора філософії за ОНП С1.01. Економіка, дисципліна “Теорія ігор та її застосування в економічному аналізі”, “Податки та податкова політика”.

Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором

За темою дисертаційного дослідження Ганна Сергіївна опублікувала 8 наукових праць, серед яких 1 стаття у наукових видання в наукометричній базі даних Scopus; 4 статті у наукових фахових виданнях України; 3 матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Наукові праці Богданової Ганни Сергіївни належним чином розкривають основні аспекти наукових положень, висновків, рекомендацій і пропозицій, викладених у дисертаційній роботі.

Наукові досягнення є особистим внеском автора і відображені у повному обсязі відповідно до вимог.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Текст дисертаційного дослідження Богданової Г.С. добре структурований, характеризується логічністю викладу та належним рівнем академічної культури. Структура дисертації є логічно вибудованою та відповідає поставленій меті й завданням дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертаційне дослідження викладене на 249 сторінках машинописного тексту, з яких основна частина займає 180 сторінок. Робота містить 41 таблицю, 34 рисунка. Бібліографічний список охоплює значний обсяг сучасної наукової літератури та налічує 186 джерел. Додатки містять матеріали, які доповнюють основний зміст дисертації та підтверджують практичне значення отриманих результатів. Матеріал дисертаційної роботи викладено у логічній послідовності, є доступним для сприйняття та демонструє високий рівень наукової аргументації.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 (редакція від 01.01.2024 р.), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

Дотримання академічної доброчесності

Дисертація містить наукові положення та висновки, отримані автором особисто. Результати аналізу дисертаційної роботи та відповідних наукових публікацій не дають підстав стверджувати про наявність порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації та фабрикації).

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Хоча дисертаційне дослідження Богданової Ганни Сергіївни виконане на

достатньо високому рівні, можна вказати декілька зауважень:

1. У роботі автором здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до трактування категорії «довіра» (розділ 1.1, ст. 36), однак автору доцільно було б чіткіше сформулювати власне визначення цього поняття та окреслити, яке саме трактування покладено в основу дисертаційного дослідження.
2. В розділі 3.1 автор залишив без уваги шляхи формування мереж довіри, що послаблює прикладне значення достатньо вагомих результатів проведеного теоретичного аналізу. Доцільно було би розкрити роль цифрових комунікацій та соціальних мереж у трансформації сучасних мереж довіри, цей фактор суттєво впливає на формування суспільного консенсусу в умовах цифровізації економіки.
3. У дослідженні недостатньо обґрунтований вплив сучасних викликів та кризових трансформацій на зміну структури довіри в українському суспільстві (розділ 1.4), хоча ці процеси мають критичне значення для сучасного соціально-економічного розвитку.

В той же час вказані зауваження не мають принципового значення та не впливають на науково-практичну значущість дисертаційної роботи.

Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

З огляду на актуальність, наукову новизну, зміст, та практичне значення, що підтверджується довідкою про впровадження результатів дисертаційної роботи вважаю, що дисертаційна робота “Довіра як фактор соціально-економічного розвитку” Богданової Ганни Сергіївни є завершеним авторським дослідженням.

Дисертаційна робота відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішень разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового

ступеня» та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.02.2017 р.
«Про затвердження вимог до оформлення дисертації» а її автор, Богданова Ганна
Сергіївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний рецензент:

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Наталія КУЗЬМИНЧУК

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу
кадрів

КУЗЬМИНЧУК НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Результат перевірки підпису	Підпис вірний
П.І.Б.	КУЗЬМИНЧУК НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА
РНОКПП	2840405960
Організація (установа)	ФІЗИЧНА ОСОБА
Код ЄДРПОУ	
Посада	
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для даних від Надавача)	10:59:15 26.06.2026
Сертифікат виданий	КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер	5E984D526F82F38F0400000010C3FF01EA83B707
Тип носія особистого ключа	Захищений
Алгоритм підпису	dstu4145
Тип підпису	Кваліфікований
Формат підпису	CAdES-T
Сертифікат	Кваліфікований